

Pogansko bogovje slovanskega vzhoda in zahoda v luči slovenskih ljudskih pesmi

Vlado Nartnik

Pagan gods of the Slavic East and West were outwardly extremely diverse. As a contrast to the double number of gods tied to different localities of the Slavic West, the six pagan gods of Slavic East mentioned in the treatise formed a rather harmonized system. Since Slovenes had been Christianized before any mention of either group of Slavic gods was recorded, the presence of their former pagan gods is reflected only in Slovene folk songs. The Slovene song heritage thus functions as a connecting link between the Slavic East and West.

Za pogansko bogovje slovanskega vzhoda in zahoda je bilo značilno, da se je na zunaj skoraj v celoti razhajalo. Bogovje slovanskega vzhoda je znano z začetka vladanja kijevskega kneza Vladimira Svjatoslavljča. Ta je leta 980 na hribu pred svojo palačo v Kijevu postavil kipe šesterice bogov: najprej leseni kip gromovnika Peruna s srebrno glavo in z zlatimi brki, nato kipe Horsa, Dažboga, Striboga, Semargla in Mokoši - preden jih je ob pokristjanjenju leta 988 vse uničil.¹ V kijevsko šesterico pa ni bil vključen Perunov nasprotnik Veles ali Volos, čeprav je Vladimirov oče Svjatoslav Igorjevič še leta 971 pri sklepanju miru z Grki prisegel na Peruna in na boga živine Volosa.²

Nasproti sorazmerno skladnemu sistemu bogov slovanskega vzhoda, osredinjenega v Kijevu, se je dvanajst bogov slovanskega zahoda posamično vezalo na različne kraje ob Baltiku, pri čemer je bil prvi in glavni bog Sventovit v Arkoni. Imel je štiri glave in konja belca ter je predhajal Triglavu s tremi glavami in s konjem vrancem v Ščetinu. Sledila sta Svarožič ali Radgost z divjim merjascem v Retri in Jarovit z zlatim ščitom v Ologošču, nadaljnji nižji bogovi pa so bili Rujevit, Porevit, Porenut, Černobog, Prove, Pripegala, Podaga in Živa.³ Med naštetimi bogovi slovanskega zahoda je bil edino Svarožič že po imenu primerljiv s Svarogovim sinom Dažbogom slovanskega vzhoda.⁴

Ker so bili Slovenci pokristjanjeni še pred omembami poganskega bogovja slovanskega vzhoda in zahoda, se njihovo nekdanje verovanje nakazuje kvečjemu posredno skozi ljudske pesmi. Primer posrednega nakazovanja je že pesem Začetek zemlje,⁵ ki razlaga začetni svet takole:⁶

¹ N. Mikhailov: Slovanska mitologija in slovensko bajeslovje, v: Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu za leto 1997, 111.

² V. M. Mokienko: Obrazy ruskoj reči. Istoriko-etimologičeskie i etnolingvističeskie očerki frazeologii, Leningrad 1986, 159.

³ A. E. Suprun: Vvedenie v slavjanskiju filologiju, Minsk 1989, 254 in 255.

⁴ D. J. Ovsec: Slovanska mitologija in verovanje, Ljubljana 1991, 123 in 142.

⁵ I. Grafenauer: Bog-daritelj, praslavansko najvišje bitje, v slovenskih kosmoloških bajkah, Bogoslovni vestnik XXIV (1944), 76 in 77.

⁶ I. Grafenauer: Prakuilturne bajke pri Slovencih, Etnolog XIV (1942), 25 in 29.

*Ko ni bilo na začetku sveta
Nič razen sonca, Boga in morja,
Sonce prevroče prežene Boga,
Da potopi se v globino morja.*

*Ko nad gladino glavo pomoli,
Zernce peska mu noht očerni;
Zernce peska Bogu izleti:
Črna zemljica na morju leži.*

Pesem razlaga začetni svet tako, da protistavlja sonce Bogu in morje zemlji, medtem ko se luna in nebo ne omenjata posebej. Lahko pa je luna istovetna kar z Božjim nohtom, čeprav ustreza temu glede na majhnost zemlje tudi sedmerobarvna mavrica. Gledano v časoprostoru je Božji noht najprej bližnja popoldanska mavrica nad vzhodnim obzorjem, nato pa daljna mlada luna ob zrnih planetov v nebesnem morju nad zahodnim obzorjem.⁷ Tako mavrica kakor luna sta ravno nasprotni soncu in se pred njim umikata ali potapljata že v medobratnem vročem pasu. V obobratnem zmernem pasu pa se vrh tega podreja nizko sonce božičnemu ščipu in nizki ščip kresnemu soncu. Nedolžne otročiče braneči božični ščip in grešnemu človeštvu grozeče kresno sonce je slutiti v naslednji protistavi⁸ pesmi Jezus prosi za porodnice (SLP 20) ter pesmi Marija prosi za porodnice (SLP 114):

*Jezus po morji plava,
Po morja globočin,
Riba za njim perplava,
Riba Faronika.
"O čakaj, čakaj, riba,
Riba Faronika:
Te bomo kaj prašali,
Kak se po svet godi."
"Če bom jaz rep vzvila,
Ves svet bo pogubljen;
Če se bom obrnila,
Ves svet bo potopljen."
"Nikar, nikari, riba,
Riba Faronika:
Zavolj teh otročičov,
Zavolj porodnih žen.
Pekel se je napolnil,
Svet raj pa prazen je!"*

*Leži, leži ravno polje,
Leži prek polja cestica,
Po cesti gre en majhen fant,
Marija ga je srečala.
"Hole, hole, ti mali fant,
Le kam mi pojdeš ti?"
"Jaz pa grem na Donavo,
Koderkoli hodil bom,
Za mano vse gorelo bo."
"Le nej, le nej, ti mali fant,
Ti mali fant sveti Florjan:
Če se ne šonaš drugih mi,
Šonaj se porodnih žen
Ino drobnih otrok,
Ki v zibelki počivljejo!"
"Jaz se ne morem šonat več:
Dete ni staro sedem let,
Grehov že ma za tisoč let."*

Medtem ko se Jezus zavzame za porodnice pri ribi Faroniki, ki nosi svet na hrbtu in grozi grešnemu človeštvu bodisi s potresno pogubo bodisi z vesoljnim potopom, se Marija zavzame za porodnice pri malem fantu svetem Florjanu, ki grozi grešnemu človeštvu z vesoljnim požarom. Z vesoljnim potopom ter požarom grozeči bitji nasprotnih spolov družni še glasovna podobnost Faronikinega in Florjanovega imena, in ta daje misliti na delno pokristjanjenje nekdanjih imen Perunike in Peruna podobno, kakor daje protistava z Jezusovim ter Marijinim imenom misliti na pokristjanjenje nekdanjih imen Velesa ter Mokoši.⁹

⁷ V. Nartnik: Zvezdne poti. Poskusi novega branja slovenskih ljudskih pesmi, Kranj 1991, 7.

⁸ Glej op. 7: 11.

⁹ V. Nartnik: K razmejevanju legend od nelegend pri slovenskih ljudskih pesmih, v: Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj, Ljubljana 1995, 92.

Za malega fanta svetega Florjana kot nekdanjega čeha Peruna v podobi pomladnega prvega krajca govori nato sveti Česko med svetim Velkom kot nekdanjim Velesom v podobi božičnega ščipa ter svetim Jurijem kot nekdanjim Svarogom v podobi kresnega sonca v pesmi Pastirska molitev (SNP 5003), ki se moli takole:¹⁰

*Sveti Velko, brani mojo belko,
Sveti Česko, daj ji vime težko,
Sveti Jurij, ti nam pa zakuri,
Da bo sonce peklo
Ino maslo teklo!*

Na nekdanjega Velesa in Peruna se pri tem navezujeta še sveti Valentin in Peregrin v pesmi Kaznovana birtinja (SLP 160):

*Stoji tam gora Limbarska,
Leži pod goro tratica,
Na tratici je hišica,
V hiši mlada birtinja.
Birtinja hčerko ma lepo
In toči vinčece drago.
Po cesti gresta brata dva,
Prot hiši se obrneta,
Ta prvi je svet Valentin,
Ta drugi je svet Peregrin.
Na pragu birtinja stoji,
Šop ključov v rokah derži.
Svet Valentin ji govori:
"Bi naju prenočili vi?
Naj se zgodi zavolj Boga,
Da vam še večji srečo da."
Se jezna žena oglasi,
Z ošabnostjo odgovori:
"Sreče že dosti jaz imam,
Saj boljši hiše krog ne znam:
Je v hlevu dost živinice,
V kleti sladko vinčece,
Denarjov v skrinji je lepo,
V hiši pivcov vse polno.
Kdor bo za sladko vince dal,
Ta bo pod mojo streho spal."
Svet Valentin odgovori
In ženi z perstam zapreti:
"Jaz nisem dal in ne bom dal,
Ne bom pod tvojo streho spal.
Pa vedi, ti prevzetnica,*

*Nocoj me boš še klicala!
Še polnoči ne bode preč,
Vse tvoje sreče ne bo več."
Stori se kmalu temna noč,
Se čudna skaže Božja moč:
Še preden ura je devet,
Popada v hlevu vsa goved.
Je žena vsa prestrašena
Glasno prot gori klicala:
"Pomagaj Bog, svet Valentin
In njega brat svet Peregrin!"
Še preden ura je deset,
Začne iz sodov vino vret.
In žena bolj prestrašena
Je še glasneje klicala:
"Pomagaj Bog, svet Valentin
In njega brat svet Peregrin!"
Enajsta ura ne mini,
Že hčerka mrtva tam leži.
In žena vsa omamljena
Rjoveče je zaklicala:
"Pomagaj Bog, svet Valentin
In njega brat svet Peregrin!"
Dvanajsta ura ne mini,
Z plamenam hiša vsa gori.
Zdaj žena vsa ponižana
Je milo k nebu klicala:
"Pomagaj Bog, svet Valentin
In njega brat svet Peregrin!"
Tak polnoči je kmalu preč,
Vse sreče birtinje ni več.*

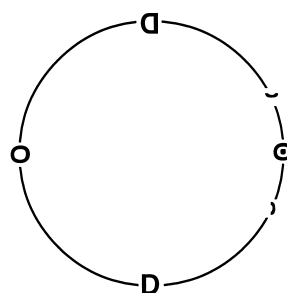
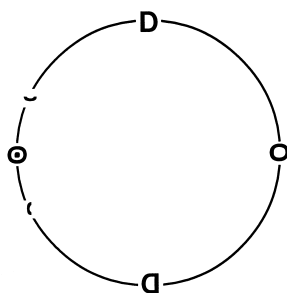
¹⁰ Slovenske narodne pesmi 3. Iz tiskanih in pisanih virov zbral in vredil K. Štrekelj, Ljubljana 1904-1907, 142.

Sveti Valentin in Peregrin spominjata na zimskega Velesa in pomladnega Peruna tako glasovno kakor časovno.¹¹ Časovno se umetelno prepletata tudi Valentinovi oziroma Vele-sovi lihi uri, ko je ošabna in lakomna birtinja ob goved in hčerko, ter Peregrinovi oziroma Perunovi sodi uri, ko je prevzetnica ob vino in hišo. Samo pomladno podlago pa ima pesem Jezus razpostavi jogre (SLP 118), ki se niza takole:¹²

*Jezus jogre je postavil
Na vse štiri te strani:
Svetga Petra je postavil
Na lepo ravno polje,
Svetga Janža je postavil
Na vinograde lepe,
Svetga Andraža je postavil
Gor na visoke gore,
Svetga Miklavža je postavil
Dol na globoko morje,
Svetga Tomaža je postavil
Pa v deželo Indijo.*

*Svet Tomaž tako se veri
Proti svojmu Jezusu:
"Kaj si mene let postavil,
Kjer ni videt romarja?"
"Tiho, tiho, joger ljubi,
Joger ljubi, svet Tomaž!
Na svet lepši ni dežele
Ko dežela Indija:
V Indiji toča ne bije,
Pšenico dvakrat žanjejo.
V Indiji ga ni človeka,
Da b bil hudobnega serca."*

Pesem je značilno dvodelna. V prvem delu razpostavi Jezus vsega pet jogrov tako, da se srednji sveti Peter protistavlja srednjemu svetemu Janžu in visoki sveti Andraž nizkemu svetemu Miklavžu, čezmorski sveti Tomaž pa tokrat samemu Jezusu glede na širši dvogovor v drugem delu. Pomenljivo je tudi, kako sveti Miklavž, ki niti ni bil joger, po imenu spominja na nekdanjo boginjo Mokoš, ki se je v Kijevu protistavljala bogu Perunu.¹³ V tej luči pa se protistava med Jezusom (Kristusom) in svetim Tomažem razkriva za protistavo med nekdanjim Hrsom v podobi pomladnega sonca¹⁴ in nekdanjim Semarglom v podobi pomladnega ščipa. Ustrezno se v protistavi med Petrovim srpom in Janževo kupo razkriva protistava med nekdanjim Stribogom v podobi stoječe stare lune in nekdanjim Dajbogom v podobi ležeče mlade lune, medtem ko se v protistavi med Andražovo goro in Miklavževim morjem razkriva protistava med nekdanjim Perunom v podobi visokega prvega krajca ter nekdanjo Mokošjo v podobi nizkega zadnjega krajca takole:¹⁵

¹¹ N. Kuret: Praznično leto Slovencev 2, Ljubljana 1989, 545 in 546.

¹² Slovenske ljudske pesmi 2. Uredili Z. Kumer, M. Matičetov in V. Vodušek, Ljubljana 1981, 389 in 390.

¹³ Slavjanske drevnosti. Etnolingvističeskij slovar' pod redakcijem N. I. Tolstogo. Tom 1, Moskva 1995, 209.

¹⁴ L. S. Hrenov: Narodnye primety i kalendar', Moskva 1991, 52.

¹⁵ I. Šprajc: Arheoastronomija, Ljubljana 1991, 27.

Pol leta nato se slika obrne, ko se nekdanji Semargel v podobi jesenskega sonca med ležečo staro in stoječo mlado luno spoprime z nekdanjo Mokošjo v podobi nizkega prvega krajca. Takemu Semarglu in taki Mokoši namreč ustrezata sveti Tomaž in Božja dekla v pesmi Zaperta smert (SLP 47):

*Tomaž nabija sodec nov
V ti deželi Indiji.
Peršla je k njemu bela smert:
"Tomaž, al daš kaj vinca pit?"
"Kdor hoče sladko vince pit,
Mora petice bele štet."
"Belih petic ne znam jaz štet,
Pa vendar hočem vince pit."*

*Tomaž nato se razjezi
Pa Božjo deklo v sod zmaši.
Bila je notri leta tri,
Oj leta tri in mesce tri.
Bog je Tomažu pošto dal:
"Kam si pa mojo deklo djal?
Po celem svetu ne zvoni,
Obene duše v svet raj ni!"*

Božično-pomladno-kresno-jesensko četverostavo slovenskih ljudskih pesmi nadalje družijo srbska ljudska pesem z naslovom Sveci blago dijele:¹⁶

*Mili Bože, čuda velikoga!
Ili grmi, il se zemlja trese?
Il udara more o bregove?
Niti grmi, nit se zemlja trese,
Nit udara more o bregove,
Več dijele blago svetitelji:
Sveti Petar i sveti Nikola,
Sveti Jovan i sveti Ilija
I sa njima sveti Pantelija.
Njim dolazi Blažena Marija,
Roni suze niz bijelo lice.*

*Nju mi pita Gromovnik Ilija:
- Sestro naša, Blažena Marija!
Kakva ti je golema nevolja
Te ti roniš suze od obraza?*

*Al govori Blažena Marija:
- A moj brate, Gromovnik Ilija!
Kako neću suze prolijevati,
Kad ja idem iz zemlje Indije,
Iz Indije, iz zemlje proklete!
U Indiji teško bezakonje:
Ne poštuju mladi starijega,
Ne slušaju djeca roditelja.
Roditelji porod pogazili,*

*Crn im bio obraz na divanu
Pred samijem Bogom istinijem!
Kum svog kuma na sudove čera
I dovede lažljive svjedoke,
I bez vjere i bez čiste duše,
I oglobi kuma vjenčanoga,
Vjenčanoga ili krštenoga.
A brat brata na mejdan zaziva,
Djever snasi o sramoti radi,
A brat sestru sestrom ne doziva.*

*Njoj govori Gromovnik Ilija:
- Sejo naša, Blažena Marija!
Uri suze od bijela lica,
Dok mi ovdje blago podjelimo,
Otić ćemo Bogu na divane
Molit ćemo Boga istinoga
Nek nam dade ključe od nebesa
Da zatvorim sedmera nebesa,
Da udarim pečat na oblake,
Da ne padne dažda iz oblaka,
Plaha dažda, niti rosa tiha,
Niti noću sjajna mjesečina,
Da ne padne za tri godinice!
Da ne rodi vino ni pšenica,
Ni za crkvu časna leturdija.*

¹⁶ T. Čubelić: Povijest i historija usmene narodne književnosti, Zagreb 1990, 171.

*Kad to čula Blažena Marija,
Utre suze od bijela lica.*

*Kada sveci blago podjeliše:
Petar uze vince i pšenicu
I ključeve od nebeskog carstva;
A Ilija munje i gromove,
Pantelija velike vrućine,
Sveti Jovan kumstvo i bratimstvo
I krstove od časnoga dreva;
A Nikola vode i brodove.
Pa odoše Bogu na divane,
Moliše se tri bijela dana
I tri tamne noći bez prestanka.*

*Moliše se i umoliše se:
Bog im dade od nebesa ključe,
Zatvoriše sedmera nebesa,
Udariše pečat na oblake,
Te ne padne dažda iz oblaka,*

*Plaha dažda, niti rosa tiha,
Nit obasja sjajna mjesečina;
I ne rodi vino i pšenica,
Ni za crkvu časna leturdija,
Puno vrijeme za tri godinice.
Crna zemlja ispuca od suše,
U nju živi propadoše ljudi;
A Bog pusti tešku bolezanju,
Bolezanju strašno srdobolju
Te pomori i staro i mlado
I rastavi i milo i drago.
Što ostalo, to se pokajalo,
Gospodina Boga vjerovalo.
I ostaše božji blagoslovi,
Da ne padne leda ni snijega,
Do jedanput u godini dana.*

*Kako onda, tako i danasko.
Bože mili, na svemu ti hvala!
Što je bilo, više da ne bude.*

V srbski pesmi je tako združena motivika štirih slovenskih pesmi. Zasnova spominja na božično pesem Jezus prosi za porodnice, zaplet na pomladno pesem Jezus razpostavi jogre, razplet na kresno pesem Marija prosi za porodnice in razsnova na jesensko pesem Zaperta smert. Sprepletena motivika kaže na precej drugačno Indijo. Po srbski pesmi Indija ni le narobe svet, ampak tudi dežela smrti, ki jo je v slovenski pesmi Mlada Breda (SNP 103) zamenjala nekoliko bližja Turčija.¹⁷ Tudi to pesem namreč uvaja pogajalno-nikalno-trdilna slovanska primera¹⁸ sloneča na manjšalni igri samostalnikov vodica - gorica - meglica, ki ni tako daleč od zadevnega rimanja svetniških imen Andraža - Miklavža - Tomaža in s tem od delnega spomina na nekdanjega Peruna - Mokoš - Semargla:

*Breda vstane, ko se dan zazori,
Se sprehaja sem ter tja po dvori -
Si odpirat ide gornje line,
Ide gledat doli na ravnine.
Ko po ravnem polji se ozira,
Vidi, kak se tam meglica zbira:
"Ljuba mati, urno mi vstanite,
Ljuba mati, ročno razložite,
Al meglica ta je od vodice,
Al meglica ta je od gorice,
Al oblak je toče hudourne,
Izpod neba zgnan od sile burne?"*

*Skerbna mati urno perspešila,
Tak je svoji hčerki govorila:
"Ta meglica ni ne od vodice,
Ta meglica ni ne od gorice,
Tud oblak ni toče hudourne,
Izpod neba zgnan od sile burne;
To je sapa turških konj meglena,
Ki jih polna je steza zelena.
Turki pote jezdiyo - aj, Breda,
Ne perhajaj mi tak silno bleđa!"*

¹⁷ Slovenske narodne pesmi 1. Iz tiskanih in pisanih virov zbral in vredil K. Štrekelj, Ljubljana 1895-1898, 164.

¹⁸ V. Nartnik: Slovniško-slovarska delitev samostalnikov, Slava IX (1995/96)/1, 27.

Podobno bi bila motivika kruha in vina lahko odsev svetnikov Petra in Janža in s tem delni spomin na nekdanjega Striboga in Dajboga:

*Od strahu je Breda obledela,
Od bridkosti skoraj omedlela:
"Kaj vas prosim, mila moja mati!
O, nikarte mene Turku dati!
Kaj počet mi bo nevesti tuji;
Turk je hud in njega mat še huji -
Kar po zemlji leze ino grede,
Od hudobe nje kaj pravit vede:
Osem žen je sinu že vmorila,
Tudi mene bi vmorit vtegnila!
Strupa mi bo v vinu napivala,
Strupa mi bo v kruhu ponujala."*

*"Dobro me poslušaj, hčerka moja!
Kaj ti pravim, skerbna mati tvoja:
Ko ti huda tašča bo napila,
Bodeš vino ti na trato zlila,
Al ga zlila boš na skalo sivo,
Ki z nje kuha apnar apno živo.
Ko ti bode kruha ponujala,
Ga ščenetu mlademu boš dala."*

*Mlada Breda se zajoka huje,
Materi tako še beseduje:
"Ko mi bojo balo nakladali,
Nakladali, v skrinjo jo spravljali,
Šlarasto mi pečo zgor denite,
Jo verh vsega blaga položite -*

*Peče bodem najprej potrebvala,
Z njo si serčne rane zavezvala."*

*Mlada Breda dalje govorila:
"Kaj še pravim vam, vi mati mila!
Kadar bojo Turki perjahali
In raz konja na tla poskakali,
Jih vi gor za mizo posadite,
Jih gostite, dobro napojite!
Ko si bojo jeli napivati
In po mladi Bredi vprašovati -
Takrat, mati, pome vi pošljite,
Takrat hudmu Turku me peljite!"*

*Ko je mati balo nakladala,
Nakladala, v skrinjo jo spravljala,
So že turški svatje perjahali
In raz konja na tla poskakali.
Mat jih je za mizo posadila,
Jih gostila, dobro napojila.
Svatje so si jeli napivati,
Jeli so po Bredi vprašovati.*

*Urno mati ponjo je poslala,
Hudmu Turku jo je perpeljala.
Gor za mizo so jo posadili,
Z njo za mizo drago vince pili.*

Stribogu, Hrsu in Dajbogu sicer ustrezajo podrejeni moški liki¹⁹ Bredinega ženina, urnega konja in mladega hlapca, medtem ko je zaporedje Peruna, Mokoši in Semargla primerljivo z Bredino razpetostjo med ljubo materjo in hudo svekrvjo kot prehodno stopnjo med prvotnim Semarglom in drugotno taščo:

*Mladega še perpeljajo konja,
Urnega ko verh gora postojna.
Nanj mi mlado Bredo posadijo
In po ravnem polji proč zderčijo,
Da se dela gosta mi meglica,
Oj meglica, turških konj sapica.
V diru se mi Bredin konj spotakne,*

*Se spotakne, se mu sedlo zmakne.
V sedlu je bodalo skrito bilo,
Bredi se je v serce zasadilo!*

*Mladi ženin berzga konja vstavi,
Konja vstavi, svojim svatam pravi:
"To je huda mati naredila,*

¹⁹ Z. Šmitek: Antična tradicija o Indiji v slovenskem ljudskem izročilu, Traditiones 20, Ljubljana 1991, 101.

*Osem žen mi je že pomorila!
Še deveto mi vmoriti hoče,
Brez katere ni živet mogoče!"*

*Mladi ženin dalje beseduje,
Svojemu malmu hlapcu ukazuje:
"Kaj ti pravim, urni hlapec mali:
Sedelce popravi Bredi zali!"*

*Hlapec začne se izgovarjati,
Ženinu se začne ustavljati:
"Kdor kušval bo Bredo drev in davi,
Naj ji tudi sedelce popravi!"*

*Mlada Breda kliče ženna k sebi:
"Kaj jaz pravim, mili ženin, tebi:
Hiti skrinjo pisano odpreti,
Hiti pečo šlarasto z nje vzeti!
Z njo si bodem rano zavezala."
Beseduje še mi Breda zala:
"Povej meni, ženin serca mojga,
Je li daleč še do grada tvojga?"*

*"Molči, molči, moja draga Breda!
Saj že nama grad naproti gleda,
Saj se vidi strešica že zlata,
Saj se vidjo že sreberne vrata."
Še čez ravno polje v dir derčijo,
Kakor v zraku ptičice letijo,
Da se dela gosta mi meglica,
Oj meglica, turških konj sapica.*

*Ko so v beli grad mi perjahali
In raz konja na tla poskakali,
Jih je tašča v dvoru perčakvala,
Mlado Bredo je ogovarjala:
Kar po zemlji leze ino grede,
Od lepote tvoje praviti vede;
Vendar nisi tak cvetečga lica,
Kakor gre od tebe gorovica."*

*Zdaj je Bredi jela napivati,
Ji pogače jela ponujati:
"Če boš pila vinčece erdeče,
Boš imela lice bolj cveteče;
Če pogačo bodeš pokušala,
Boš pa polta belega postala."*

*Mlada Breda vinčeca ni pila,
Na zeleno trato ga je zlila
In ga zlila je na skalo sivo,
Ki z nje kuha apnar apno živo.
Trata se je migljaju vsušila,
V migljaju se skala razvalila -
In pogače da ščenetu jesti,
Al razpoči ščene se na mesti!*

*Breda je pa tašči govorila:
"Kaj vam pravim, tašča vi nemila!
Kar po zemlji leze ino grede,
Kaj hudobe od vas praviti vede;
Pa le vendar tolko ne, oj tašča,
Kolikoršna je hudoba vaša.
Osem žen ste sinu že vmorila,
Tudi meni strupa ste napila,
Ste v pogači mi ga ponujala."*

*Tak je Breda svojmu možu djala:
"Kaj ti pravim zdaj, moj ženin mladi!
Kje je moja izba v tvojem gradi?
Kje je meni spalnica odbrana?
Kje je meni postelja postlana?"*

*Huda tašča pravi ino reče:
"To pa meni v glavo iti neče,
Da b imeli per nas to navado,
Ko nevesto perpeljajo mlado,
Da b po spalni izbi poprašvali,
Posteljo da bi ogledovali -
Ampak taka je navada naša,
Da nevesta za ognjišče praša!"*

*V spalnico jo mladi ženin pelje,
Ji pokaže postelje dve bele.
V posteljo se mlada Breda vleže,
Urno serčne rane si odveže.
V zadnjič še spregovori in pravi:
"Teci, teci, serca vir kervavi!
Materi te ljubi bom poslala,
Materi te dragi v spomin dala -
Nič več vidla me ne bo na sveti,
Slišala da b vsaj od mene peti!"*

*Še se mladi ženin mi zajoka,
Se zajoka milo in zastoka:*

*"Kaj vam pravim, huda mati moja,
Bog vam daj življenje brez pokoja!
Žen devet ste že izbrala meni,
Ali spal še nisem per nobeni!
Tu per Bredi hočem pa zaspati,
Nikdar več od Brede nočem vstati!"*

*Huda tašča gor in doli hodi,
Od hudobe se ji glava blodi:
Kaj vam pravim, vi sosedje, bratje,
In vam drugim, ki ste moji svatje!
Ženitvanje ste vi perčakvali,
Bodete pa zdaj ju - pokopali!"*

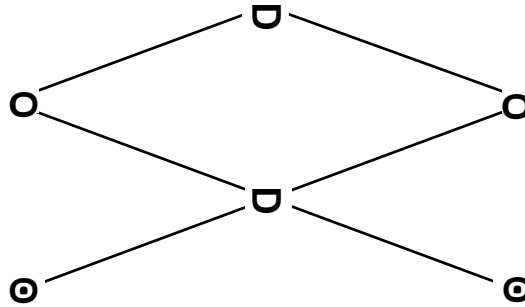
Ker je mlada Breda deveta nevesta, je njen ženin spet istoveten z devetim možem v pesmi Pogubljena mati (SLP 48), ki se glasi takole:²⁰

*Po morji se vozijo barke tri:
V eni se vozi Jezus Gospod,
V drugi se vozi Gospod Bog,
V tretji se vozi deveti mož,
Deveti mož, žalostni mož.
Tako je rekel Jezus Gospod:
"Kaj je tebi, deveti mož,
Da si tak močno žalosten?"
Tako je rekel deveti mož:
"Kaj bi ne bil jaz žalosten!
Imel sem kar žlahtne stariše,
Povsod sem že bil, nikjer jih ni,
V svetih nebesih jih tudi ni."
Tako je rekel Gospod Bog:
"Kaj ti pravim, deveti mož!
Pojdi si kupit v en lep semenj
Rumene gosli in čern lok,
Pa pojdi pred vrata peklenske gost;
Pred peklam godi en letni dan,
En letni dan in noč in dan.
Ob leti pride satan ven,
Poreče: 'Kaj damo teb za en lon,
Ker godeš nam že en letni dan,
Oj letni dan in noč in dan?
Denarjov ti damo, kolkor jih hoč,
Oj duš ti pa ne damo nič.'
Od Kriščovih ran še jo zagod,
Še drugič pride satan ven,
Poreče: 'Vzem duš, kolkor jih hoč,
Mi tebe ne mormo poslušat več!"*

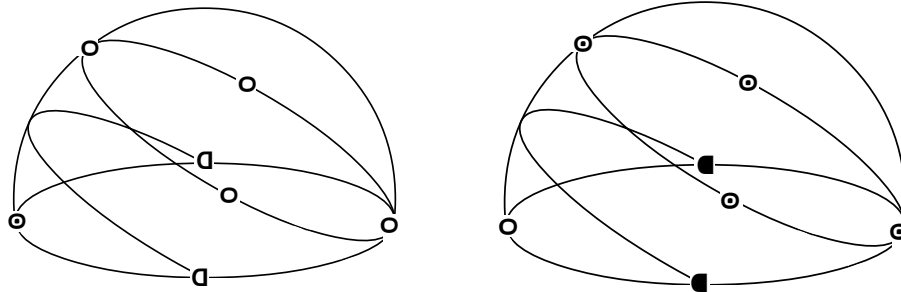
*Šel je mož kupit v en lep semenj
Rumene gosli in čern lok,
Šel je pred vrata peklenske gost.
Pred peklam je godel en letni dan,
En letni dan in noč in dan.
Ob leti je peršel satan ven:
"Kaj naj damo teb za en lon,
Ker godeš nam že en letni dan,
Oj letni dan in noč in dan?
Denarjov ti damo, kolkor jih hoč,
Oj duš ti pa ne damo nič."
Od Kriščovih ran zagodel jo je,
Še drugič je peršel satan ven:
"Le pojdi si vzeti duš, kolkor jih hoč,
Mi tebe ne mormo poslušat več!"
Deveti mož je šel v černi pekel,
Za njim se je vlekel dolg plašč:
"Perjemajte, duše, se plašča mojga!"
Perjele so se ga duše vse.
Kadar jih k verhu pernesel je,
Se vtergala je njegova mat
In z njo še druge duše tri.
"Opiraj, Peter, vrata gor!
Pekel sem izpraznil, napolnim nebo,
Pozabil sem pa na mater svojo.
Mati moja so goljufna bli,
Goljufna bli, jezična bli:
Kjer so vidli pijane ljudi,
So vodo med vino pertakali,
Prav dobro drago so jim rajtali."*

²⁰ V. Nartnik: Božanska komedija v luči slovenske ljudske legende, Slava VIII (1994/95)/1-2, 51.

Pesem se godi najprej v medobratnem vročem pasu. Zaporedje treh bark kaže na zaporedje nekdanjega Dajboga in Striboga v podobi ležečega prvega ter zadnjega krajca ob iščočem Svarožiču v podobi soncu nasprotnega božičnega ter kresnega ščipa takole:²¹

Medobratni Svarožič postane nato obtečajni Radgost, ki v podobi nevzhajajočega božičnega mlaja med stoječim zadnjim ter prvim krajcem zagode pred peklenskimi vrati, dokler kot Svetovit v podobi nezahajajočega ščipa ne obide vseh štirih strani neba v obtečajni dolgi noči. Ko pa v podobi nezahajajočega kresnega sonca v obtečajnem dolgem dnevu zakroži še mati Jarovita, jo potegne nazaj Triglav v podobi nevzhajajočega kresnega ščipa med stoječim zadnjim ter prvim protikrajcem:²²

Slovenska medobratno-obtečajna pesem je pri tem še v zanimivem motivnem razmerju s starogrško bajko Orfej in Evridika ter novomehiško pravljico Deklica in muren. Zaporedje starogrško-novomehiških motivemov je naslednje:²³

²¹ Glej op. 15: 18.

²² Glej op. 7: 24.

²³ A. Dandis: Strukturnaja tipologija indejskih skazok Severnoj Ameriki, v: Zarubežnye issledovanija po semiotike fol'klora. Zbornik statej, Moskva 1985, 188.

Motivemi	Orfej in Evridika	Deklica in muren
Želja	Orfej si želi Evridiko iz hada	Deklica si želi murna s polja
Izpolnitev želje	Orfej pelje Evridiko domov	Deklica nese murna domov
Prepoved	Orfej se ne sme ozirati za Evridiko	Deklica ne sme gladiti murna
Prekršitev prepovedi	Orfej se ozre za Evridiko	Deklica gladi murna
Nasledek	Evridika umre	Muren umre

Ob enakem zaporedju motivemov ter poklicni primerljivosti med Orfejem in murnom je položaj enega in drugega ravno nasproten. Medtem ko je v starogrški bajki predmet Orfejeve želje Evridika, je v novomehiški pravljici predmet dekličine želje muren. V tem smislu je slovenska pesem Pogubljena mati bližja starogrški bajki.²⁴ Novomehiški pravljici je že nekoliko bližja slovenska pesem Pogubljeni sin (SLP 41), ki se hkrati protistavlja slovenski pesmi Zveličani svetnik (SLP 119) takole:²⁵

*Vstani, vstani, jager mlad,
 Dans je nedelja kvaterna,
 Ljudje vsi k maši mi gredo,
 Pojdi še ti mi, jager mlad!”
 Jager pa le še terdo spi
 Na svoji beli postljici.
 Šla klicat ga je drugič mat:
 “Vstani, vstani, jager mlad,
 Dans je nedelja kvaterna,
 Ljudje vsi k maši mi gredo,
 Pojdi še ti mi, jager mlad!”
 Jager pa le še terdo spi
 Na svoji beli postljici.
 Šla klicat ga je tretjič mat:
 “Vstani, vstani, jager mlad!”
 Hitro se bil napravil je
 V obleko svojo zeleno,
 Pojde na goro visoko,*

*Bo streljal divje jelene.
 Še se mi vzdigne ino gre,
 Kamor predaleč peršel je,
 Srečal ga je jelen strašan:
 Na herbtu mel je mašni plašč,
 Na čelu mel je kelih zlat.
 Hitro se je nazaj vernil,
 Hitro mi je domov peršel,
 Rekel je materi svoji:
 “Po spovednika pojte mi,
 Pojte mi berž po mašnika,
 Po mašnika žegnanega!”
 Po mašnika je hitro šla,
 Al kadar je nazaj peršla,
 Dobila je že mertvega:
 Na njem sta bla dva črna psa,
 Po sred sta ga pretergala,
 Zavlekla sta ga dno pekla.*

²⁴ J. Strajnar: Mitološke prvine v slovenski ljudski pesmi, Traditiones 19, Ljubljana 1990, 196.

²⁵ V. Nartnik: Še nekaj o zvezdnih imenih med Slovenci, v: Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici, Ljubljana 1989, 194.

*Sveti Tomaž v logu leži,
V logu leži, milo ječi.
K njemu peršla volka sta dva,
k njemu peršla volka siva.
Hola, hola, volka siva,
Kaj bi rada va od mene?”
“Mi bi rada tvoje meso,
Tvoje meso, tvoje kosti.”
“Čajta, čajta, volka siva,
Da bode son zahajala.
Te dobila moje meso,
Moje meso, moje kosti.”*

*Sveti Tomaž v logu leži,
V logu leži, milo ječi.
K njemu peršla vrana sta dva,
K njemu peršla vrana černa.
“Hola, hola, vrana černa,
Kaj bi rada va od mene?”*

*“Mi bi rada tvoje meso,
Tvoje meso, tvoje oči.”
“Čajta, čajta, vrana černa,
Da bode son zahajala.
Te dobila moje meso,
Moje meso, moje oči.”*

*Sveti Tomaž v logu leži,
V logu leži, milo ječi.
K njemu peršla golobca sta.
“Hola, hola, golobca dva,
Kaj bi rada va od mene?”
“Mi bi rada tvoje telo,
Tvoje telo, tvojo dušo.”
“Čajta, čajta, golobca dva,
Da bode son zahajala.”
Son pa je že zahajala,
Dobila sta njega telo,
Nesla dušo v sveto nebo.*

Prva pesem se namreč godi proti jutru, ko se lunin zadnji krajec prazni v mlaj, sklepno pogubljenje pa je ravno skladno z njegovo črno barvo, medtem ko se druga pesem godi proti večeru, ko se lunin prvi krajec polni v ščip, sklepno zveličanje pa je spet skladno z njegovo belo barvo. Tako sta nekdanji jari sin in sveti mož postala jager mlad in sveti Tomaž,²⁶ nekdanjega pasje-ptičjega Semargla²⁷ pa sta dopolnila po dva psa ali volkova ter vrana in goloba. Na poti od vzhodnega Semargla do zahodnega Triglava se za vezni člen potemtakem pomembno razkriva slovensko izročilo ljudskih pesmi.

²⁶ V. Nartnik: Sveti Jurij in začetki glagolice, Riječ 1 (1995)/ 1-2, 28.

²⁷ A. M. Kempinski: Słownik mitologii ludow indoeuropejskich, Poznan 1993, 380 in 381.

Vlado Nartnik

Pagan Deities of the Slavic East and West in Slovene Folk Songs

Vlado Nartnik

Pagan deities of the Slavic East and West were outwardly extremely diverse. As a contrast to the double number of gods tied to different localities of the Slavic West, the six pagan gods of the Slavic East mentioned in the treatise formed a rather harmonized system. Since Slovenes had been christianized before any mention of either group of Slavic gods was recorded, the presence of their former pagan gods is reflected only in Slovene folk songs. Boy Florian for instance, in opposition to Faronika the fish, is linked with former boy Perun against Saint Velko or Valentine. While it is possible to confront Hrs and Semargel, who appear in Slovene songs as Saint George and Thomas, also with Jarovit and Svetovit of the West, the eastern opposites of Perun and Mokoš again correspond to the song opposites of Saint Andrew against Saint Nicholas. The Slovene song heritage thus functions as a connecting link between the Slavic East and West.